

تحلیل استنادی مقالات فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی (۱۳۵۱-۱۳۸۱)

پرویز شهریاری^۱

چکیده

مقاله حاضر با روش تحلیل استنادی به بررسی وضعیت استناد در مقالات فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران از آغاز نشر (۱۳۵۱) تا پایان سال ۱۳۸۱ (دوره هجدهم شماره‌های ۱ و ۲) پرداخته است. بدین منظور مقالات تألیفی انتخاب و ۱۳۳۰ استناد آن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. پس از گردآوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل آنها، توصیفی از مقالات و استنادها مانند ترجمه یا تألیفی بودن، دارا بودن فهرست منابع، تعداد و میانگین استناد در هر مقاله، فردی یا گروهی بودن تألیف، جنسیت مؤلف/ مؤلفان، توزیع انواع مدارک استناد شده، زبان استنادها، نیم عمر، و پراکندگی موضوعی ارائه شده است. برای شناسایی مجلات هسته، قانون بردفورد مورد استفاده قرار گرفته است. نتایج این تحقیق نشان داد که از مجموع ۲۶۶ مقاله چاپ شده، ۱۵۹ مقاله تألیفی و ۱۰۷ مقاله ترجمه است. بالاترین نیم‌عمر به گزارش، با ۹ سال و ۷ ماه، و کمترین آن به یادداشت شخصی، با ۶ ماه، تعلق دارد. ۸۱/۷ درصد استنادها در حوزه کتابداری و ۱۸/۳ درصد غیر کتابداری و یا نامشخص بوده‌اند. ضریب بردفورد ۲/۰۳ به دست آمده است.

کلیدواژه‌ها

تحلیل استنادی، مقالات تألیفی، فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران - ۱۳۸۱ - ۱۳۵۱.

مقدمه

تبادل سریع آنها، و تأثیر و تأثر این یافته‌ها بر یکدیگر باعث شده است که قالب مقاله نقش قابل توجهی در مبادلات علمی بازی کند. به دلیل جایگاه مهم مقالات در اشاعه علم، بررسی آنها مورد توجه محققان قرار گرفته است. رشد

مجلات بستری برای ارائه مقالاتی هستند که به سبب ویژگی‌های خاص خود در میان سایر مدارک مورد توجه پژوهشگران قرار می‌گیرند. سرعت بالای تولید یافته‌های علمی،

۱. عضو هیئت علمی پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران shahriari@irandoc.ac.ir

فزاینده تولید اطلاعات نیز باعث شده است این مقالات از جنبه‌های مختلفی مورد بررسی و تحلیل قرار گیرند. یکی از فنون رایج در تحلیل مقالات، تحلیل استنادی است که در حوزه کتابسنجی به کار می‌رود.

کتابسنجی از جمله روش‌های کمی بررسی الگوی نشر و چگونگی استفاده از مدارک است و در آن روش‌های ریاضی و آمار استفاده می‌شود (۷: ۳۷۹). در تعریفی دیگر آمده است: کتابسنجی یعنی مطالعه کمی واحدهای منتشره یا واحدهای کتابشناختی و یا هر چیز دیگری که بتواند جاشین آن شود (۱۰: ۳۷۳-۳۷۹).

دیوداتو^۲ کتابسنجی را به عنوان مطالعه الگوهای انتشاراتی و ارتباطی در توزیع اطلاعات، با به کارگیری ریاضیات و روش‌های آماری، از شمارش تا محاسبات، توصیف می‌کند (۶: ۹۱).

از جمله رایج‌ترین فنون کتابسنجی، تحلیل استنادی است. در مطالعه استنادی، که امروزه در بررسی روابط مفهومی نوشته‌ها مورد توجه است، رابطه میان مدرک استناددهنده و مدرک مورد استناد بررسی می‌شود؛ هرگاه بکوشیم قواعدی را که بر این رابطه حاکم است کشف کنیم، به تحلیل استنادی دست زده‌ایم (۳: ۲۹۲). در این روش ما با شمار استفاده از منابع توسط پژوهشگران از طریق شمارش مراجع استناد شده در پایان مقالات آنان و نیز از دیگر استنادها سروکار داریم و تحلیل بر روی استنادها و مراجع که بخشی از مقالات مجلات را تشکیل می‌دهند، انجام

می‌گیرد (۷: ۳۸۲-۳۸۳).

بیان مسئله

مقالات علمی از منابع رسمی تبادل اطلاعات به شمار می‌روند. در این میان فصلنامه اطلاع‌رسانی به عنوان نشریه فنی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران از دیرباز وسیله تبادل یافته‌های حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی بوده است. این پژوهش سعی کرده است براساس روش تحلیل استنادی، فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی را بررسی کند، تا از خلال آن توصیفی از مستندات مقالات را ارائه دهد.

اهمیت پژوهش

به نظر می‌رسد ارائه مقالات در مجلات علمی مهم‌ترین روش رسمی تبادل اطلاعات در بیشتر رشته‌هاست (۴: ۱۵۳). و پدیده استناد، سنگ بنای طبیعی علم دانسته شده و آن را به دو عامل دسترسی و آگاهی وابسته می‌داند (۱۱: ۲۸۵-۲۹۰). نتایج به دست آمده از انجام این پژوهش می‌تواند بر شناخت رفتار استناددهی مؤلفان، در تعیین موضوعات و اولویت‌های مقالات علمی جهت درج در نشریه مؤثر باشد و به گسترش دانش اطلاع‌رسانی یاری رساند.

اهداف پژوهش

بررسی و تعیین وضعیت منابع به کار رفته در مقالات تألیفی فصلنامه اطلاع‌رسانی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران هدف کلی و اصلی این پژوهش است. در خلال این هدف

کلی، اهداف جزئی دیگری نیز دنبال می‌شود که عبارتند از:

۱. تعیین انواع و چگونگی توزیع منابع،
۲. پوشش زمانی منابع استفاده شده،
۳. توزیع زبانی منابع،
۴. بررسی نیم‌عمر منابع،
۵. تعیین میزان مقالات تألیفی و غیرتألیفی،
۶. تعیین منابع هسته،
۷. تعیین مؤلفان هسته، و
۸. تعیین پوشش موضوعی مقالات.

دامنه پژوهش

واحد مطالعه، مقالات فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی است.

محدوده زمانی پژوهش، مقالات تألیفی فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران از آغاز نشر (۱۳۵۱) تا دوره هجدهم (شماره‌های ۱ و ۲ در سال ۱۳۸۱)، یعنی یک دوره ۳۰ ساله است، که در این مقالات حداقل یک اثر به‌عنوان مأخذ مورد بررسی قرار گرفته است.

همان‌طور که گفته شد فقط مقالات تألیفی نشریه مورد بررسی قرار گرفته‌اند و به بررسی مقالات ترجمه‌ای، گزارش‌ها، و نمایه‌ها پرداخته نشده است.

سؤالات پژوهش

۱. نیم‌عمر منابع به تفکیک نوع مدارک و

زبان چقدر است؟

۲. پراکندگی موضوعی استنادها چگونه است؟
۳. مجلات هسته کدام‌اند؟
۴. مؤلفان پراستناد چه کسانی هستند؟

تعریف مفاهیم

مقاله: نوشته‌ای درباره یک موضوع است که غالباً به‌عنوان سخنرانی در مجمعی خوانده یا جهت درج در یک پاینده یا مجموعه تحقیقی تهیه می‌شود (۵: ۳۲۹).

تحلیل استنادی^۳: مطالعه روابط میان مدارک از طریق استنادهای کتابشناختی (۸: ۲۵۹).

کتابسنجی^۴: کاربرد روش‌های ریاضی و آماری و بررسی چگونگی نشر و استفاده از کتاب، مقاله، و سایر ابزارهای تبادل افکار انسانی (۵: ۳۴۴).

استناد^۵: یادداشت‌های ارجاعی به اثری که از آن عبارتی نقل شده است یا ارجاع به اثری در یک منبع موثق به‌منظور اثبات صحت یک مطلب و نظر (۵: ۱۴).

نیم‌عمر^۶: محاسبه ارزش مدرکی معین با کم کردن سال نشر آن از میانه سال‌های نشر مدارکی که در آنها به آن مدرک استناد شده است (۸: ۲۶۳).

مقاله فردی^۷: مقاله‌ای که توسط یک نفر تهیه شده باشد.

مقاله گروهی^۸: مقاله‌ای که توسط دو نفر یا بیشتر تهیه شده باشد.

مدرک^۹: هر نوع نوشته خطی، چاپی،

3. Citation Analysis

4. Bibliometrics

5. Citation

6. Half-time

7. Article by an author

8. Article by several authors

9. Document

عکس، و یا به صورت‌های دیگر و هر شیء مادی که بتوان از محتوای آن اطلاعی به دست آورد (۵: ۱۴۷).

پیشینه پژوهش

اطلاعات نشان می‌دهد استفاده از فنون کتابسنجی در تحلیل مقالات بسیار رایج است. این موضوع هم در مقالات ارائه شده و هم در پایان‌نامه‌های دفاع شده قابل مشاهده است.

محمدزاده در بررسی وضع استناد در مجلات فارسی کتابداری و اطلاع‌رسانی جاری از آغاز نشر تا پایان سال ۱۳۷۴ به‌منظور تعیین وضع استناد در مقالات، یافتن منابع هسته، شناسایی پدیدآورندگان هسته، موضوعات هسته، تاریخ نشر، زبان و الگوی کتابشناختی اسناد، و آزمایش قانون بردفورد برای مجلات فارسی کتابداری و اطلاع‌رسانی به انجام پژوهشی در قالب پایان‌نامه اقدام کرد. روش تحقیق تحلیل استنادی و جامعه مورد مطالعه کلیه مقالات تألیفی مندرج در مجلات فارسی کتابداری و اطلاع‌رسانی جاری از آغاز نشر تا پایان سال ۱۳۷۴ (۶ مجله) است. تمامی شماره‌های مجلات مذکور مورد بررسی قرار گرفته‌اند. به این ترتیب از مجموع ۱۰۹ شماره مجلات مورد بررسی، ۲۶۸ مقاله و ۱۷۷۹ مأخذ مورد پژوهش قرار گرفته است (۹).

تیمورخانی در مقاله خود با عنوان «تحلیل استنادی مقالات تألیفی فصلنامه کتاب» که

منتج از پایان‌نامه تحصیلی اوست، چنین می‌گوید: «این پژوهش به بررسی الگوی رفتار علمی مؤلفان نشریه فصلنامه کتاب در مورد چگونگی استفاده از منابع علمی پرداخته است. روش انجام پژوهش تحلیل استنادی است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که در ۱۹۸ عنوان مقاله ۱۷۳۰ بار استناد شده است. تعداد متوسط استناد در هر مقاله برگرفته از پایان‌نامه، ۱۰/۱۷ است. بالاترین میزان استناد ۴۸/۶۱ درصد و مربوط به کتاب‌هاست. ۵۰ درصد از استنادها به منابع انگلیسی‌زبان است. کتاب‌ها با ۷ سال و ۱۱ ماه بالاترین و منابع الکترونیکی با ۳ ماه پایین‌ترین میانگین نیم‌عمر را دارند. پراکندگی موضوعی استنادها نشان می‌دهد که موضوع مواد و منابع با ۱۵/۱۴ درصد، بیش‌تر از سایر موضوعات مورد توجه بوده است» (۲: ۳۲).

پام رویل^{۱۰} در مقاله خود، در سال ۱۹۹۴، به تحلیل استنادی مجلات استرالیایی حوزه علوم و علوم اجتماعی در سال ۱۹۹۱ پرداخته و برای این منظور از گزارشات نمایه استنادی علوم و علوم اجتماعی استفاده کرده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که میزان استناد مجلات استرالیایی به مجلات خارجی بیشتر از میزان استناد شدن آنها توسط مجلات خارجی است و میزان خوداستنادی در مجلات استرالیایی بالاست (۱۲).

ایرن ورمل^{۱۱} در سوئد، برای ارزیابی درگاه (پورتال)‌های^{۱۲} موضوعی در کتابخانه‌های تحقیقاتی نوردیک^{۱۳} از پژوهش کتابسنجی

10. Pam Royle

11. Irene Wormell

12. Portals

13. Nordic

استفاده کرده است. برای این منظور درگاه‌های موضوعی علوم اجتماعی انتخاب شده‌اند. این تحقیق به تعیین مجلات مرتبط برای فعالیت‌های تحقیقی، مجلات هسته، مؤلفان و مجلات مورد استناد، و انتشاراتی که بیشتر مورد استناد واقع شده‌اند می‌پردازد. برای بررسی چگونگی توسعه انتشارات و تحقیقات در طول ۲۷ سال، یک‌سری تحلیل‌های موازی در طول دو دوره ۱۹۷۴-۱۹۸۹ و ۱۹۷۴-۲۰۰۱ انجام شد و از خلال آن مؤلفان، مجلات منتخب، و ۲۰ مؤلف پراستناد در زمینه علوم سیاسی تعیین شدند. توزیع جغرافیایی مؤلفان و مجلات نیز ارائه شده است که ارتباط بین محققان مؤسسه‌های مختلف با یکدیگر، و ارتباط محققان گروه علوم سیاسی دانشگاه گوتنبرگ^{۱۴} با یکدیگر را مشخص می‌کند (۱۳: ۱۹۳-۲۰۱).

نوع پژوهش

این پژوهش از جهت زمانی، تاریخی و پیمایشی است؛ و از جهت هدف، توصیفی و تطبیقی و ارزشیابانه است.

جامعه پژوهش

جامعه آماری این پژوهش، مجموع ۱۳۳۰ استناد در ۱۲۵ مقاله تألیفی فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران است که از آغاز نشر (۱۳۵۱) تا دوره هجدهم شماره ۱ و ۲ (۱۳۸۱) در ۳۹ مجلد منتشر شده است.

تعداد مقالات تألیفی ۱۵۹ مقاله است که

با مراجعه به نسخه چاپی مجلات استخراج شده‌اند. از این میان، ۱۲۵ مقاله دارای فهرست منابع بوده و در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

درصدی از استنادها دارای اطلاعات کتابشناختی کامل نبودند که با مراجعه به مآخذ و منابع چاپی و پیوسته و نویسندگان مقاله‌ها تکمیل شده‌اند.

روش گردآوری اطلاعات

روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش به شکل تحقیق کتابخانه‌ای بوده است. برای این منظور با استفاده از آرشیو کتابخانه و وب سایت مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران فهرستی از مجلات منتشره علوم اطلاع‌رسانی تهیه شد. سپس با مراجعه به مجلات، فهرست کاملی از مندرجات هر شماره و فهرست پدیدآورندگان تهیه گردید. برای امکان استفاده در مقایسه‌های بعدی، از فهرست اخیر، دو فهرست مقالات تألیفی دارای فهرست منابع و بدون فهرست منابع تهیه شد. در ادامه براساس فهرست مقالات تألیفی دارای منبع، از صفحه عنوان و منابع (چه به صورت پانویس و چه در فهرست پایانی) یک کپی تهیه و برای بازیابی سریع‌تر، اطلاعات دوره، شماره، و تاریخ هر مجله بر روی مقاله نوشته شد.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

انواع منابع گوناگون مورد استناد به ۱۳ دسته تقسیم شدند و میزان استناد به هر یک

از منابع محاسبه شد. برای تعیین زبان منابع، تمامی اسنادها براساس زبان‌های فارسی، انگلیسی، آلمانی، و فرانسه تقسیم‌بندی شدند.

در تعیین پوشش زمانی اسنادها، اسنادهایی که پس از جست‌وجو، تاریخ نشر آنها مشخص نشد از بقیه اسنادها خارج و سپس تاریخ‌های میلادی از طریق گاهشمار، با سال‌های شمسی تطبیق داده شد. برای تعیین نیم‌عمر اسنادها از الگوی پژوهشگر هندی؛ نارندرا کومار^{۱۵}، استفاده شد. مجلات هسته با استفاده از قانون بردفورد مشخص و تعیین شدند. پراکندگی موضوعی اسنادها براساس رده‌بندی ایزا^{۱۶} برای موضوعات کتابداری و رده‌بندی دیویی برای موضوعات غیرکتابداری تعیین گردیدند.

توصیف کلی مقالات

در مجموع ۲۶۶ مقاله در طول سال‌های ۱۳۵۱ تا ۱۳۸۱ در فصلنامه اطلاع‌رسانی به چاپ رسیده است که از این میان، ۱۵۹ مقاله (۵۹/۸ درصد) تألیفی؛ و ۱۰۷ مقاله (۴۰/۲ درصد) ترجمه بوده‌اند. از مجموع ۱۵۹ مقاله تألیفی، ۱۲۵ مقاله (۷۸/۶ درصد) دارای فهرست منابع؛ و ۳۴ مقاله (۲۱/۴ درصد) فاقد منبع بوده است. میانگین کل اسناد هر مقاله در طول سی سال مورد بررسی ۸/۴۲ می‌باشد. از مجموع ۱۲۵ مقاله دارای فهرست منابع، ۱۰۸ مقاله (۸۶/۴ درصد) توسط یک نفر و ۱۷ مقاله (۱۳/۶ درصد) توسط دو یا چند نفر نوشته شده‌اند. از میان ۱۴۴ مؤلف،

۱۰۱ نفر (۷۰/۱ درصد) مرد و ۴۳ نفر (۲۹/۹ درصد) زن بوده‌اند.

توزیع اسنادها براساس زبان

جدول ۱ نشان می‌دهد، در مجموع از ۱۳۳۰ اسناد بررسی شده، ۴۸۲ اسناد (۳۶/۲ درصد) به مدارک فارسی، ۸۰۱ اسناد (۶۰/۳ درصد) به مدارک انگلیسی، ۴۷ اسناد (۳/۵ درصد) به مدارک آلمانی و فرانسه زبان بوده است.

توزیع اسنادها براساس نوع مدرک

جدول شماره ۱ بیانگر آن است که از مجموع ۱۳۳۰ اسناد مطالعه شده، اسناد به کتاب با ۵۴۵ (۴۱ درصد)؛ اسناد به نشریه با ۴۴۶ (۳۳/۵ درصد)؛ اسناد به منابع الکترونیکی با ۱۴۲ (۱۰/۷ درصد)؛ و اسناد به پایان‌نامه با ۶۷ مورد (۵ درصد)؛ به ترتیب رتبه‌های اول تا چهارم را از جهت فراوانی دارا هستند.

از مجموع ۴۸۲ اسناد فارسی، کتاب با ۲۲۳ اسناد (۴۶/۴ درصد)، نشریه با ۱۳۷ اسناد (۲۸/۴ درصد)، و پایان‌نامه با ۵۹ اسناد (۱۲/۲ درصد) رتبه‌های اول تا سوم را به خود اختصاص داده‌اند. منابع الکترونیکی تنها با ۱ اسناد، ۰/۲ درصد از اسنادها را تشکیل می‌دهند. این میزان در مقایسه با ۱۷/۶ درصد اسناد به منابع الکترونیکی انگلیسی زبان می‌تواند ناشی از عدم تولید و یا اشاعه اطلاعات تولید شده فارسی به صورت الکترونیکی باشد.

جدول ۱. توزیع فراوانی اسنادها براساس زبان و مدرک

درصد اسنادهای سایر زبانها (فرانسه و آلمانی)	استندهای سایر زبانها (فرانسه و آلمانی)	درصد اسندهای انگلیسی	اسندهای انگلیسی	درصد اسندهای فارسی	اسندهای فارسی	درصد اسنادها	جمع اسنادها	توزیع فراوانی اسنادها براساس زبان	نوع مدرک
۵۳/۲	۲۵	۳۷/۱	۲۹۷	۴۶/۴	۲۲۳	۴۱	۵۴۵	کتاب	
۳۴	۱۶	۳۶/۷	۲۹۳	۲۸/۴	۱۳۷	۳۳/۵	۴۴۶	نشریه	
۴/۳	۲	۰/۹	۷	۱۲/۲	۵۹	۵	۶۷	پایان نامه	
۲/۱	۱	۰/۱	۱	۱/۲	۶	۰/۷	۹	طرح پژوهشی	
۰	۰	۰/۱	۱	۰/۴	۲	۰/۲	۳	تقریرات درسی	
۰	۰	۰/۳	۳	۰/۲	۱	۰/۳	۴	مصوبات و دستورالعملها	
۰	۰	۰/۲	۲	۰/۲	۱	۰/۲	۳	بروشور	
۰	۰	۰	۰	۱/۱	۵	۰/۴	۵	سرفصل دروس	
۰	۰	۰	۰	۰/۸	۴	۰/۳	۴	جزوه	
۰	۰	۰	۰	۰/۲	۱	۰/۰۷	۱	یادداشت شخصی	
۴/۳	۲	۲/۶	۲۱	۶/۴	۳۱	۴/۱	۵۴	مجموعه مقالات	
۲/۱	۱	۴/۴	۳۵	۲/۳	۱۱	۳/۵	۴۷	گزارش	
۰	۰	۱۷/۶	۱۴۱	۰/۲	۱	۱۰/۷	۱۴۲	منابع الکترونیکی	
۱۰۰	۴۷	۱۰۰	۸۰۱	۱۰۰	۴۸۲	۱۰۰	۱۳۳۰	جمع	
	۳/۵		۶۰/۳		۳۶/۲		۱۰۰	درصد	

از مجموع ۸۰۱ استناد انگلیسی، کتاب با ۲۹۷ استناد (۳۷/۱ درصد)، نشریه با ۲۹۳ استناد (۳۶/۷ درصد)، و منابع الکترونیکی با ۱۴۱ استناد (۱۷/۶ درصد) رتبه‌های اول تا سوم را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین از مجموع ۴۷ استناد فرانسه و آلمانی، کتاب با ۲۵ استناد (۵۳/۲ درصد)، نشریه با ۱۶ استناد (۳۴ درصد)، و پایان‌نامه با ۲ استناد (۴/۳ درصد) ترتیب استفاده از نوع مدارک را نشان می‌دهد. به منابع الکترونیکی فرانسه و آلمانی زبان هم هیچ استنادی نشده است.

جدول ۲ بیانگر این است که از مجموع ۱۳۳۰ استناد بررسی شده، تاریخ نشر ۵۶۹ استناد (۴۲/۸ درصد) بین سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۱؛ ۴۳۲ استناد (۳۲/۵ درصد) بین سال‌های ۱۳۶۲-۱۳۷۱؛ ۲۲۶ استناد (۱۷ درصد) بین سال‌های ۱۳۵۲-۱۳۶۱؛ ۶۹ استناد (۵/۲ درصد) بین سال‌های ۱۳۴۲-۱۳۵۱؛ ۱۸ استناد (۱/۳ درصد) بین سال‌های ۱۳۳۲-۱۳۴۱؛ و تنها ۱ استناد (۰/۰۷ درصد) پیش از سال ۱۳۳۱ بوده است. ۱۵ استناد (۱/۱ درصد) بدون تاریخ بوده‌اند.

جدول ۲. توزیع فراوانی استندهای مقالات فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی به انواع منابع براساس تاریخ انتشار استنادها

منابع	سال									
	۱۳۸۱-۱۳۸۲	۱۳۸۱-۱۳۸۲	۱۳۸۱-۱۳۸۲	۱۳۸۱-۱۳۸۲	۱۳۸۱-۱۳۸۲	۱۳۸۱-۱۳۸۲	۱۳۸۱-۱۳۸۲	پیش از ۱۳۳۱	بدون تاریخ	درصد
کتاب	۱۷۵	۱۹۴	۱۲۰	۴۳	۷	۱	۵	۵۴۵	۴۱	
نشریه	۱۷۲	۱۶۸	۸۰	۱۶	۹	۰	۱	۴۴۶	۳۳/۵	
پایان‌نامه	۴۰	۱۷	۸	۱	۰	۰	۱	۶۷	۵	
طرح پژوهشی	۵	۲	۱	۱	۰	۰	۰	۹	۰/۷	
تقریرات درسی	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۳	۰/۲	
مصوبات و دستورالعمل‌ها	۰	۱	۳	۰	۰	۰	۰	۴	۰/۳	
بروشور	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۳	۰/۲	
سرفصل دروس	۳	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۰/۴	
جزوه	۲	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۴	۰/۳	
یادداشت شخصی	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰/۰۷	
مجموعه مقالات	۲۰	۲۶	۴	۴	۰	۰	۰	۵۴	۴/۱	
گزارش	۱۷	۱۳	۹	۳	۲	۰	۳	۴۷	۳/۵	
منابع الکترونیکی	۱۳۱	۹	۰	۰	۰	۰	۰	۱۴۲	۱۰/۷	
جمع	۵۶۹	۴۳۲	۲۲۶	۶۹	۱۸	۱	۱۵	۱۳۳۰	۱۰۰	
درصد	۴۲/۸	۳۲/۵	۱۷	۵/۲	۱/۳	۰/۰۷	۱/۱	۱۰۰		

نیم‌عمر منابع به تفکیک نوع مدارک و زبان

برای محاسبه نیم‌عمر اسنادها از تاریخ نشر آنها و از الگوی کومار استفاده شده است، تا به‌طور دقیق میزان پراکندگی ۵۰ درصد از منابع در محدوده زمانی مشخص تعیین شود. بدین منظور، ابتدا فراوانی‌های مطلق و تراکمی و درصد فراوانی تراکمی هر یک از منابع استنادی به تفکیک سال مشخص شد. سپس با استفاده از جداول تهیه شده، نیم‌عمر دقیق هر یک از منابع در تمامی سال‌های مورد بررسی به‌دست آمد (۱: ۳۵-۳۹)، و بعد میانگین کل نیم‌عمر اسنادهای هر منبع و به

تفکیک اسنادهای فارسی، انگلیسی، فرانسه، و آلمانی محاسبه شد.

جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که گزارش با ۹ سال و ۷ ماه بیشترین، و یادداشت شخصی با ۶ ماه کمترین نیم‌عمر مدارک را به‌خود اختصاص داده‌اند. بعد از گزارش، کتاب با نیم‌عمر ۸ سال و ۴ ماه، و طرح پژوهشی با ۵ سال و ۴ ماه قرار می‌گیرند. تقریرات درسی و منابع الکترونیکی نیز با ۸ ماه، بعد از یادداشت شخصی، جزء کمترین نیم‌عمرهای به‌دست آمده هستند. این جدول، نیم‌عمر مدارک را به تفکیک زبان‌های فارسی، انگلیسی، و فرانسه

جدول ۳. نیم‌عمر اسنادهای مقالات فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی براساس نوع مدرک و زبان (۱۳۵۱-۱۳۸۱)

نوع مدرک	زبان	نیم‌عمر کل اسنادها	نیم‌عمر کل اسنادهای فارسی	نیم‌عمر کل اسنادهای انگلیسی	نیم‌عمر کل اسنادهای فرانسه و آلمانی
کتاب		۸/۴*	۵/۳	۷/۱۱	۲۰/۴
نشریه		۳/۷	۳/۴	۵/۶	۵/۱۱
پایان‌نامه		۳/۷	۴	۳/۱۱	۴
طرح پژوهشی		۵/۴	۳	۰/۶	۱۸
تقریرات درسی		۰/۸	۰**	۱/۶	-
مصوبات و دستورالعمل‌ها		۴/۶	۵	۴	-
بروشور		۱	-	۱	-
سرفصل دروس		۴/۹	۴/۹	-	-
جزوه		۱/۲	۱/۲	-	-
یادداشت شخصی		۰/۶	۰/۶	-	-
مجموعه‌مقالات		۴/۶	۲	۴/۸	۷
گزارش		۹/۷	۳/۱۰	۷/۹	۱۷/۶
منابع الکترونیکی		۰/۸	۰/۶	۱/۱	-

* اعداد سمت چپ ممیز، سال و سمت راست نشان‌دهنده ماه هستند (برای مثال: ۸/۴ نشانگر ۸ سال و چهار ماه است).

** صفر در این جدول به معنی همزمانی تولید مقاله و اسناد است.

و آلمانی (به صورت مشترک) نشان می‌دهد. در این میان، تقریرات درسی به زبان فارسی با صفر سال (همزمانی تولید مقاله و استناد) کمترین؛ و کتاب به زبان‌های فرانسه و آلمانی با ۲۰ سال و ۴ ماه بیشترین نیم‌عمر مدارک را به خود اختصاص داده‌اند.

در مورد استنادهای فارسی، بالاترین نیم‌عمر کل با ۵ سال و ۳ ماه، مربوط به کتاب؛ و کمترین آن با صفر، مربوط به تقریرات درسی بوده است. یادداشت شخصی و منابع الکترونیکی نیز با ۶ ماه در رتبه بعدی هستند.

در استنادهای انگلیسی نیز، کتاب با ۷ سال و ۱۱ ماه بالاترین نیم‌عمر را دارد. گزارش با ۷ سال و ۹ ماه، و نشریه با ۵ سال و ۶ ماه رتبه‌های دوم و سوم را دارند. طرح پژوهشی با ۶ ماه، بروشور با ۱ سال، و منابع الکترونیکی با ۱ سال و ۱ ماه کمترین نیم‌عمر

را داشته‌اند.

در استنادهای فرانسه و آلمانی، کتاب با ۲۰ سال و ۴ ماه، طرح پژوهشی با ۱۸ سال و گزارش با ۱۷ سال و ۶ ماه بالاترین نیم‌عمرها؛ و پایان‌نامه با ۴ سال و مجموعه مقالات با ۷ سال کمترین نیم‌عمر را نشان می‌دهند.

پراکندگی موضوعی استنادها

برای تعیین پراکندگی موضوعی استنادها از تقسیم‌بندی ایزا برای موضوعات کتابداری و رده‌بندی دیویی برای موضوعات غیرکتابداری استفاده شد.

جدول ۴ نشان می‌دهد که در موضوعات کتابداری، موضوع سیستم‌های اطلاعاتی و کاربرد با ۲۳۵ مورد (۱۷/۷ درصد) بیشترین موضوعی است که استنادهای مقالات فصلنامه اطلاع‌رسانی در طی سه دهه بررسی را پوشش داده است. علوم اطلاع‌رسانی و سندپزدازی

جدول ۴. پراکندگی موضوعی استنادهای مقالات فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی براساس رده‌بندی ایزا (۱۳۵۱-۱۳۸۱)

موضوعات تعداد استنادها	علوم اطلاع‌رسانی و سندپزدازی	روش‌های تحقیق	تولید و اشاعه اطلاعات	شناسایی و توصیف اطلاعات	فرایند اطلاعات و کنترل	سیستم‌های اطلاعاتی و کاربرد	کتابخانه‌ها و خدمات اطلاع‌رسانی	جمع
	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	
جمع	۱۸۹	۱۲۵	۶۸	۱۶۱	۱۲۶	۲۳۵	۱۸۲	۱۰۸۶
درصد*	۱۴/۲	۹/۴	۵/۱	۱۲/۱	۹/۵	۱۷/۷	۱۳/۷	۸۱/۷**

* درصدها براساس ۱۳۳۰ استناد محاسبه شده است.

** تفاوت این رقم با ۱۰۰ درصد مربوط به موضوعات غیرکتابداری است که توزیع آن در جدول ۵ آمده است.

براساس تقسیم‌بندی ایزا در حوزه کتابداری و علوم اطلاع‌رسانی و ۲۴۴ استناد (۱۸/۳ درصد) در حوزه غیرعلوم اطلاع‌رسانی و یا نامشخص جای گرفته‌اند.

مجلات هسته

برای تعیین پراستنادترین منابع و تعیین مجلات هسته، در ابتدا شمارش موارد استناد به روزنامه‌ها از استناد به مجلات جدا و از محاسبه خارج شد. سپس سیاهه‌ای از تمامی عناوین مجلات مورد استناد به ترتیب نزولی دفعات استناد به آنها تهیه و مرتب شد.

یافته‌ها نشان می‌دهد که در مجموع ۴۴۱ استناد به مجلات صورت گرفته که از این تعداد یک عنوان ۳۴ بار و ۱۰۵ عنوان فقط یک‌بار مورد استناد قرار گرفته‌اند. میانگین ضریب بردفورد در این بررسی ۲/۰۳ بوده است. یافته‌های این بخش نشان می‌دهد شش مجله زیر به ترتیب، مجلات هسته این

با ۱۸۹ مورد (۱۴/۲ درصد)، کتابخانه‌ها و خدمات اطلاع‌رسانی با ۱۸۲ مورد (۱۳/۷ درصد)، و شناسایی و توصیف اطلاعات با ۱۶۱ مورد (۱۲/۱ درصد) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. کمترین موضوع پرداخته شده به آن در رده‌بندی ایزا، تولید و اشاعه اطلاعات با ۶۸ مورد (۵/۱ درصد) بوده است.

همچنین جدول ۵ نشان می‌دهد که موضوع فناوری و علوم کاربردی با ۵۲ استناد (۳/۹ درصد)، علوم اجتماعی با ۳۲ استناد (۲/۴ درصد)، و کلیات با ۲۳ استناد (۱/۷ درصد) سه موضوع اول تا سوم را برای استنادهای غیرکتابداری به خود اختصاص داده‌اند. موضوع هنر با صفر درصد کمترین میزان استناد در رده‌بندی دیویی بوده است. ۶/۷ درصد استنادها (۸۹ مورد) نامشخص بوده و در هیچ‌یک از تقسیم‌بندی‌ها جای نگرفته‌اند.

در مجموع ۱۰۸۶ استناد (۸۱/۷ درصد)

جدول ۵. پراکندگی موضوعات غیرکتابداری استنادهای مقالات فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی براساس رده‌بندی دیویی

(۱۳۵۱-۱۳۸۱)

موضوعات	تعداد استنادها	کلیات	فلسفه و روانشناسی	دین	علوم اجتماعی	زبان	علوم طبیعی و ریاضی	کاربردی	فناوری و علوم	هنرها	ادبیات	علوم وابسته و جغرافیا	تاریخ و جغرافیا	نامشخص	جمع
جمع	۲۳	۹	۹	۹	۳۲	۱۶	۷	۵۲	۰	۰	۶	۱	۸۹	۲۴۴	
درصد*	۱/۷	۰/۷	۰/۷	۰/۷	۲/۴	۱/۲	۰/۵	۳/۹	۰	۰	۰/۵	۰/۰۷	۶/۷	۱۸/۳	

* درصدها براساس ۱۳۳۰ استناد کل محاسبه شده است.

پژوهش بوده‌اند:

۱. اطلاع‌رسانی با ۳۴ مورد استناد،
۲. *Journal of the American Society for Information Science* با ۲۱ مورد استناد،
۳. *Journal of Documentaion* با ۱۹ مورد استناد،
۴. فصلنامه کتاب با ۱۶ مورد استناد،
۵. پیام کتابخانه با ۱۲ مورد استناد، و
۶. *Journal of Information Science* با ۱۱ مورد استناد.

مؤلفان پراستناد

یافته‌ها نشان می‌دهد، عباس حری با ۱۴ مورد استناد، محمدتقی مهدوی با ۹ مورد، و مهرانگیز حریری و پوری سلطانی هر یک با ۸ مورد، با رتبه‌های یک تا سه، بیشترین دفعات استناد را به خود اختصاص داده‌اند.

نتیجه‌گیری

مؤلفان مقالات فصلنامه اطلاع‌رسانی که اکثراً مرد هستند، بیشتر علاقه‌مند به نگارش مقالات تألیفی بوده‌اند و به شدت مایل‌اند به تنهایی مقاله خود را نوشته و ارائه دهند. آنان در مقاله‌هایشان در ابتدا چندان به منابع حساسیتی نداشته و به تدریج در سال‌های پایان به منابع بیشتری استناد کرده‌اند و به استناد به آثار خود تمایل نشان داده‌اند. نویسندگان بررسی شده تمایل بسیار زیادی به استناد به کتاب دارند و کماکان استفاده از منابع چاپی را بر شیوه دیجیتال آن ترجیح می‌دهند که در واقع

این موضوع را تأیید می‌کند که در حوزه علوم اجتماعی مهم‌ترین ابزار ارائه اطلاعات کتاب است. آنان علاقه‌مند به استفاده از منابع انگلیسی‌زبان در درجه اول و پس از آن منابع فارسی بوده‌اند و آرام‌آرام از مراجعه به منابع سایر زبان‌های خارجی دست کشیده‌اند. عمر منابع مورد استفاده آنان از منابع اصلی مانند کتاب، گزارش، و طرح پژوهشی به طور نسبی زیاد است. گرچه به تازگی منابع الکترونیکی مورد استفاده آنان بسیار بالاتر رفته است. بیشترین دغدغه فکری و یا توانمندی‌های تخصصی نویسندگان مقالات این نشریه پیرامون موضوع سیستم‌های اطلاعاتی و کاربرد است و کمترین توجه آنان به تولید و اشاعه اطلاعات بوده است. نویسندگان به ۴ مجله فارسی و لاتین توجه بیشتری داشته‌اند که در صدر آنان فصلنامه اطلاع‌رسانی است. برخی، این رفتار را خوداستنادی مجله^{۱۷} گفته‌اند (۱۴). مراجعه به آثار عباس حری از دیگر ویژگی‌های نویسندگان این مقالات بوده است.

پیشنهادها

نتایج به دست آمده از این بررسی انجام پیشنهادهای زیر را سودمند می‌داند:

- الزام نویسندگان مقالات به رعایت یکی از الگوهای استاندارد درج اطلاعات کتابشناختی منابع استفاده شده و تأکید بر منابع الکترونیکی،
- توجه داوران در ارزیابی مقالات به تعداد و کیفیت استناد به مقالات و نشریات

به جهت ارزش ویژه آنها،
 - اعمال روش‌های تشویقی برای تهیه و چاپ مقالات در موضوعاتی که کمتر به آنها پرداخته شده و مورد نیاز جامعه علمی است،
 - بررسی ارتباط میان حوزه‌های مطالعاتی مقالات با گرایش‌های جهانی در این زمینه با بهره‌گیری از مقایسه زمانی موضوعات این نشریه با پایگاه‌های اطلاعاتی چون ایزا و لیزا،
 - بررسی و تفکیک انواع مدارک استفاده شده در منابع الکترونیکی و تجزیه و تحلیل آن،
 - مقایسه تطبیقی استناد به منابع چاپی و الکترونیکی، و
 - طراحی الگوی تحلیل استنادی نشریه به منظور بررسی پیوسته و مقایسه تغییرات.

منابع

۱. پورشعرباف، راستین، الهه. «تحلیل استنادی مآخذ پایان‌نامه‌های فارغ‌التحصیلان دانشکده علوم پایه دانشگاه تربیت مدرس در سال‌های ۱۳۶۷-۱۳۷۴». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۵.
۲. تیمورخانی، افسانه. «تحلیل استنادی مقالات تألیفی فصلنامه کتاب». *فصلنامه کتاب*، دوره سیزدهم، ۳ (پاییز ۱۳۸۱): ۳۲-۴۵.
۳. حرّی، عباس. *مروری بر اطلاعات و اطلاع‌رسانی*. تهران: نشر کتابخانه، ۱۳۷۲.
۴. راجستر، ماکسین ک. «تبادل علمی از طریق مجلات». ترجمه محمدحسین دیانی. *در گزیده*

- مقالات ایفلا ۹۵ (ترکیه: ۲۰-۲۶ اوت ۱۹۹۵).
 زیرنظر عباس حرّی، به همت تاج‌الملوک ارجمند. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۵، ص ۱۵۳-۱۶۳.
۵. سلطانی، پوری؛ راستین، فروردین. *دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*. تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۷۹.
 ۶. عصاره، فریده. «بررسی مختصر کتاب‌سنجی». *فصلنامه کتاب*، دوره هشتم، ۴ (زمستان ۱۳۷۶): ۹۰-۹۷.
 ۷. کومار، کریشان. *روشهای پژوهش در کتابداری و اطلاع‌رسانی*. ترجمه فاطمه رهادوست. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۴.
 ۸. کینن، استلا. *فرهنگ فشرده علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی*. ترجمه فاطمه اسدی کرگانی. تهران: نشر کتابدار، ۱۳۷۸.
 ۹. محمذاده، فاطمه. «بررسی وضع استناد در مجلات فارسی کتابداری و اطلاع‌رسانی جاری از آغاز نشر تا پایان سال ۱۳۷۴». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۶.
10. Broadus, R. N. "Toward a definition of bibliometrics". *Scientometrics*, Vol, 12, No.5, 6(1987): 373-379.
 11. Pichappan, P.; Sarasvady, S. "The other side of the coin: The intricacies of author self-citation". *Scientometrics*, Vol.54, No.2 (2002): 285-290.
 12. Royle, Pam. A Citation Analysis of Australian science and social science Journals, AARL September 1994, pp. 162-171.

14. Egghe, Leo; Rousseau, Ronald.
Introduction to Informetrics. U.S.A:
Elsevier, 1990.

13. Wormell, Irene. "Bibliometric
navigation tools for users of subject
Portals". *Journal of Information Science*,
Vol.29, No.3 (2002): 193- 201.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۴/۷/۵

